

Отримано: 2 грудня 2019 року

Прорецензовано: 9 грудня 2019 року

Прийнято до друку: 11 грудня 2019 року

e-mail: alyona_moroz@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-8(76)-115-118

Мороз О. Л. До питання про методологічні особливості формування професійно-орієнтованої комунікативної компетенції. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 8(76), грудень. С. 115–118.

УДК: 372.881.111.1:004.77

Мороз Олена Леонідівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Херсонська державна морська академія

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

У статті розкрито методологічні особливості формування професійно-орієнтованої комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту в системі неперервної освіти. Зазначена компетенція визначається як одна з ключових для майбутніх моряків, адже їх професійна діяльність відбувається в умовах міжнаціонального спілкування та взаємодії, а отже вимагає адекватного рівня володіння робочою іноземною мовою. Стверджується, що найбільш ефективною для досягнення головної мети навчання мови – навчання мовленнєвої діяльності – є комунікативно-компетентнісна методика викладання, дотримання принципів якої є важливою методологічною особливістю формування професійно-орієнтованої КК на всіх етапах навчання. Проте зміст навчання на кожному з трьох визначених етапів має відповідати компетентнісним вимогам, що встановлюються міжнародною конвенцією для кожного рангу членів екіпажу. У статті описано вимоги до кожного із визначених рівнів, визначено мету кожного етапу та надано рекомендації щодо ефективних шляхів формування іноземної КК майбутніх моряків.

Ключові слова: професійно-орієнтоване комунікативна компетенція, комунікативно-компетентнісний підхід, контекстне навчання, поетапна методика формування КК, міждисциплінарний підхід, навчальна мотивація.

Olena Moroz,
Candidate of Philological Sciences, associate professor
Kherson State Maritime Academy

ON THE METHODOLOGICAL ISSUE OF PROFESSIONAL COMMUNICATIVE COMPETENCY FORMATION

The article reveals the main methodological peculiarities of professional communicative competency of future seafarers' formation in the framework of continuous education. This competency is defined as one of the key professional competencies for future seafarers as their professional activity must be carried out in mixed multinational crews demanding effective communication and interaction thus requiring the high level of working foreign language skills. It is stated in the research that the most effective way of achieving the main objective of foreign language acquisitions – the development of spoken and written communicative skills – is the application of communicative-competency-based approach. The article describes the main principles of this approach which should be followed and realized at each stage of the education process. Among them there are: learning English through English, learning by doing, combining of different forms of work, following the precisely design lesson plan formats, specific for each stage of education. But at the same time, the effectiveness of the educational process depends greatly on the determining of the content of education. It should comply with the international requirements to different ranks of shipboard personnel which are stated in the STCW Convention adopted by IMO. Depending on the level of education future seafarers must develop their communicative skills based on the appropriate professional context, i.e. the so called "context-based education" which allows for the development of critical thinking and cognitive skills together with the communicative ones. Such competency- and context-based approaches can help to solve the problem of succession between the process of education and the professional activity by means of creating of "would-be-professional" model of reality – which is educational by the form and professional by the context. The article describes the IMO requirements to each stage of future seafarers' education, determines the aim and communicative objectives of each stage and provides recommendations as for the effective means of communicative competency formation.

Key words: professional communicative competency, communicative-competency approach, context-based education, gradual methodology of communicative competency formation, interdisciplinary approach, educational motivation.

Постійний розвиток та динаміка змін, що спостерігаються у сучасному суспільстві зумовлюють зміну пріоритетів у професійній підготовці фахівців з метою забезпечення їх конкурентоспроможності. Основною метою професійної освіти сьогодні є підготовка висококваліфікованих фахівців, які володіють адекватними сформованими компетенціями, необхідними для виконання своїх професійних обов'язків та відповідають вимогам, що висуваються роботодавцями. Мовна професійно-орієнтована підготовка майбутніх фахівців морського флоту набуває все більшої значущості для їх успішної кар'єри, оскільки їх професійна діяльність відбувається в умовах міжнаціонального спілкування та взаємодії, а отже вимагає адекватного рівня володіння робочою іноземною мовою.

Знання професійно-орієнтованої іноземної мови вважаємо невід'ємним компонентом професійної освіти загалом, та морської професійної освіти зокрема. Для майбутніх фахівців морського флоту професійно-орієнтоване спілкування визначаємо як одну з найважливіших професійних компетенцій, сформованість якої дозволить морякам забезпечити ефективне та безпечне судноплавство в умовах багатонаціональних екіпажів.

Зважаючи на зміну сутності розуміння процесу вивчення іноземної мови, що була ініційована запропонованими Загальноєвропейськими Рекомендаціями Ради Європи з мовної освіти [3, с. 101-108], цілком слушним є твердження про те, що сьогодні знання мови (як сукупності слів та граматичних правил) не є самоціллю, набагато важливішою визнається саме комунікативна компетентність фахівця, тобто його здатність спілкуватися, взаємодіяти з іншими засобами мови. Тому все більшої актуальності сьогодні набуває питання пошуку нових та удосконалення існуючих технологій, методів та прийомів формування професійно-орієнтованої комунікативної компетенції.

Сутність комунікативної компетенції розглядається науковцями з точки зору різних підходів: соціології – як здатність людини встановлювати та підтримувати контакти з іншими людьми (Н. Завіниченко, В. Потапов, В. Урусський), соціолінгвістики – як систему, що виконує функцію балансування існуючих мовних форм, які визначаються з опорою на мовну компетенцію комуніканта для виконання певних соціальних функцій (В. Приходько, М. Приходько, В. Сластьонін, Д. Хайм та ін.), психолінгвістики – як здатність однієї мовної особистості взаємодіяти з іншою з метою передавання / отримання / обміну інформацією, здійснення певного впливу на співрозмовника та досягнення поставленої мети (І. Зимня, О. Леонтьєв, Б. Ломов та ін.), лінгводидактики – як уміння результативно використовувати мову як для рецепції, так і для продукції в реальних життєвих ситуаціях, як ключову навчальну компетенцію або «компетенцію учнів» (В. Лукашенко, І. Фірман, О. Чумакова). Більш того, останні роки на різних рівнях широко аналізуються вимоги до професійних компетенцій, які мають бути сформовані у сучасних фахівців у різних сферах, особливо у зв'язку з приєднанням до Болонського процесу. Тому що на вищу школу покладається особливе завдання – підготувати компетентнісного фахівця, а без оволодіння комунікативними вміннями жодна діяльність не може бути ефективною [9, с. 56]. У зв'язку із цим науковцями висвітлюються питання структури та сутності професійно-орієнтованої КК відповідно до її специфіки (З. Корнева, О. Павленко, К. Якушко), особливості професійної підготовки різних спеціальностей (Н. Огородник, Н. Кучумова, Л. Манюк) та окремі аспекти та педагогічні умови формування КК (Р. Гришкова, О. Павленко, І. Секрет, В. Смелікова, М. Сотер). Проте системного визначення методологічних особливостей формування професійно-орієнтованої КК майбутніх фахівців морського галузі на різних етапах підготовки в системі неперервної підготовки на даний час не виявлено.

Мета статті полягає у визначенні загальних методологічних особливостей іншомовної професійно-орієнтованої підготовки майбутніх моряків на основі комунікативно-компетентнісного підходу та з'ясування специфічних методологічних відмінностей цього процесу на різних етапах підготовки фахівців в системі неперервної освіти.

Предметно-функціональний аналіз професійної діяльності фахівців морської галузі та теоретичний аналіз міжнародних вимог до майбутніх фахівців морської галузі [8] дозволяють визначити, що загальною метою професійно-орієнтованої іншомовної підготовки є формування у студентів професійних мовленнєвих компетенцій, що сприятиме їхньому ефективному функціонуванню у культурному розмаїтті навчального та професійного середовищ [10, с. 6], а саме щоб кожен член екіпажу судна міг ефективно координувати свою діяльність у надзвичайних ситуаціях та при виконанні функцій, які мають життєво важливе значення для безпеки чи запобігання забруднення навколишнього середовища [8, с. 74]. Тобто основною метою навчання мови постає навчання мовленнєвої діяльності, спілкування, що поєднує дві важливі складові: процес спілкування (виконання певної мовленнєвої дії, зумовленої відповідною ситуацією та метою) та результат спілкування (досягнення комунікативної прагматичної мети процесу спілкування). Досягнення цієї мети передбачає необхідність інтегрованої розбудови трьох мовленнєвих систем (граматики, словникового та вимови) з одночасним розвитком чотирьох мовленнєвих комунікативних умінь (читання, аудіювання, говоріння та письма) [12, с. 17]. Грунтуючись на власному досвіді вважаємо, що найбільш ефективною є комунікативно-компетентнісна методика викладання із застосуванням елементів змішаного та інтерактивного навчання, оскільки вона спрямована на розвиток саме комунікативної компетенції майбутніх фахівців морської галузі, відповідає вимогам ПДНВ щодо здатності моряків вільно використовувати англійську мову у професійних цілях [8, с. 76] та Загальноєвропейськими Рекомендаціями Ради Європи з мовної освіти щодо визнання пріоритетності саме комунікативної компетентності фахівця, тобто його здатність спілкуватися, взаємодіяти з іншими засобами мови [3, с. 101-108]. Першочерговою метою комунікативної методики є викладання дисципліни у такий спосіб, що розвиватиме комунікативну компетенцію студентів. Ця методика виявилася ефективною тому що сприяє цілеспрямованості навчання, підвищенню мотивації, актуалізації опорних знань та забезпечує активну діяльність студентів/курсантів під час навчання. Під час активного спілкування англійською мовою, студенти/курсанти розвивають як свої комунікативні вміння та стратегії, так і знання самої мови [12, с. 77]. Методологічні положення комунікативного підходу враховуються та є однаково важливими на всіх етапах професійної підготовки учнів/студентів/курсантів морських закладів освіти, оскільки вони є базисною необхідною основою для досягнення загальної мети процесу підготовки – розвитку практичної, комунікативної компетенції. Пропонується комунікативно-компетентнісна методика підготовки фахівців до професійно-орієнтованого спілкування передбачає:

– удосконалення навчально-виховної роботи шляхом створення суто англійськомовного середовища, коли вивчення мови здійснюється засобами самої мови (learning English through English) [12, с. 79], що забезпечує постійний досвід використання мови. Одночасно з цим, подання мовного матеріалу відбувається у зрозумілому лінгвістичному та професійному контексті, що сприяє розвитку тих навичок, які знадобляться майбутнім фахівцям у реальних професійно-значущих ситуаціях;

– розвиток комунікативних умінь студентів/курсантів за рахунок активного навчання, тобто активного виконання конкретних комунікативних завдань (learning by doing) [там само, с. 80], яке передбачає створення необхідності використання мови природним шляхом (запитуючи, доповідаючи, обговорюючи, ведучи перемовини тощо) задля досягнення реалістичних цілей (дізнатися інформацію, обмінятися думками, вирішити проблему, дійти згоди та інше);

– оптимальне поєднання різних форм роботи (індивідуальної, парної, групової, аудиторної та позааудиторної) шляхом застосування різних методів навчання (імітаційного, трансформаційного, ділових ігор, мозкового штурму, дебатів та ін.), а також впровадження ІКТ;

– застосування під час навчання чіткої структури проведення практичних занять, які варіюються залежно від рівня навчання та забезпечують неперервність процесу формування комунікативної компетенції шляхом поступового просування від простішого (тренувально-імітаційного) до складнішого (когнітивно-творчого) способу вивчення навчального матеріалу.

Організаційною особливістю методики формування професійно-орієнтованої іншомовної компетентності майбутніх моряків вважаємо систематичну, цілеспрямовану та безперервну роботу щодо формування та вдосконалення комунікативних умінь курсантів на основі міждисциплінарного підходу (обговорення та аналіз під час занять з іноземної мови теоретичних знань та навичок, отриманих ними під час занять зі спеціальних дисциплін «Застосування міжнародних конвенцій на борту судна», «Теорія та практика управління судном», «Міжнародні правила запобігання зіткнення суден» тощо, під час проходження практичної та тренажерної підготовки) та під час проходження ними плавальної практики на суднах

торгівельного флоту у формі індивідуальних завдань та проєктів. Проте, для реалізації принципів міждисциплінарності та наступності навчання, необхідно визначити основні вимоги до певного етапу навчання та з'ясувати, яким чином це впливатиме на методологічні особливості процесу формування професійно-орієнтованої КК в системі неперервної освіти.

Одним із найважливіших аспектів здійснення поетапної підготовки фахівців є визначення змісту навчання для кожного етапу. Якісне навчання грамотного усного та писемного мовлення, розвиток комунікативних здібностей курсантів морських ВНЗ можливі лише за умови системного та продуманого викладення мовного матеріалу. Аналіз науково-методичної літератури показав, що «існує гостра необхідність для розвитку більш сучасних та гнучких робочих навчальних програм з англійської мови на університетському рівні, основний фокус яких буде сконцентровано на англійській мові, як засобі міжнародної комунікації, академічних та професійних потребах студентів та загальноєвропейських критеріях визначення рівня володіння іноземною мовою» (переклад та курсив наші) [11, с. 82]. А отже, однією з необхідних методологічних особливостей процесу формування професійно-орієнтованої КК вважаємо дотримання принципів теорії контекстного навчання та реалізацію між предметних зв'язків, тобто навчання іншомовного професійно-орієнтованого спілкування має носити практичну спрямованість. Поняття «контекст» у дослідженні тлумачимо як педагогічну категорію, тобто в якості моделі реальних виробничих відносин. За словами А. Вербицького, контекстним є навчання, «в якому за допомогою всієї системи дидактичних форм, методів і засобів моделюється предметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності фахівця, а засвоєння ним абстрактних знань як знакових систем накладено на тло цієї діяльності...» [2, с. 32].

Ми підтримуємо думку науковців (А. Головенкін, І. Зимня, З. Корнева, О. Ковтун, О. Павленко та ін.) про те, що навчання тієї чи іншої дисципліни має проходити в контексті життя і дії, а не носити абстрактний характер [9, с. 332]. Це твердження є так само справедливим і для навчання іноземної мови, оскільки основна увага під час навчання у вищому навчальному закладі має концентруватися не на оволодінні загальноповсякденною мовою, а на оволодінні *підмовою* конкретної спеціальності, навичками та вміннями спілкування з використанням цієї підмови [7, с. 11]. Створення такої дидактичної системи, яка б ґрунтувалася на принципах контекстного навчання, сприятиме підготовці конкурентоспроможного, мобільного та високопрофесійного фахівця та слугуватиме засобом переходу до діяльнісно-компетентнісної моделі навчання [6, с. 139] оскільки такий тип навчання вирішує проблему наступності між навчальною та майбутньою реальною професійною діяльністю шляхом реалізації квазіпрофесійної моделі діяльності – навчальної за формою і професійною за змістом [4, с. 5; 6, с. 139]. Вважаємо, що такий підхід до навчання уможливілює підсилення інтересу курсантів до вивчення мови, оскільки вони можуть зрозуміти в яких саме професійних ситуаціях та яким чином знання іноземної мови можуть виявитися вирішальними та необхідними для подальшого розвитку їхньої кар'єри, а отже сприяє підвищенню рівня навчальної мотивації курсантів та усвідомлення ними важливості іноземної мови як професійної потреби. Оскільки у реальному спілкуванні люди використовують мову з конкретною прагматичною метою (проінформувати, з'ясувати, домовитися тощо), то і в навчальній діяльності оволодіння мовою відбувається ефективніше за умови залучення значущих, предметно-професійних ситуацій.

Зауважимо, що специфіка підготовки майбутніх фахівців морського флоту до професійно-орієнтованого спілкування визначається, по-перше, особливостями майбутньої професійної діяльності та, по-друге, міжнародними вимогами до фахівців різних рівнів відповідальності, що прописані та визначені Міжнародною Морською Організацією в ПДНВ: допоміжний рівень (молодший рядовий плавсклад), операційний рівень (молодший офіцерський плавсклад) та управлінський рівень (старший офіцерський плавсклад) [8, с. 124-126]. Фахівець допоміжного рівня повинен розуміти та виконувати команди, що віддаються особою командного складу, знати та правильно вживати професійну термінологію, назви відповідних механізмів та обладнання [8, с. 254; 8, с. 316; 8, с. 324]. Мовна особистість на зазначеному етапі навчання функціонує переважно на вербально-семантичному рівні [5, с. 238]. А значить, ключовими комунікативними вміннями, що потребують розвитку на зазначеному етапі навчання є інтерпретативні рецептивні вміння: аудіювання та читання. Тобто *основною метою та завданнями* цього етапу професійно-орієнтованої комунікативної підготовки є вивчення словникового запасу та ключових граматичних конструкцій, які нададуть змогу молодшому рядовому складу екіпажу розуміти та правильно інтерпретувати накази. Також на цьому етапі здійснюється початковий розвиток односторонньої продуктивної комунікації, адже матроси/мотористи повинні не лише виконувати свої обов'язки, а й уміти доповідати про виконані дії, у них має бути сформоване вміння використовувати базовий набір лексико-граматичних структур, достатній для спілкування в знайомих, не авральних ситуаціях, вміння спілкуватися при виконанні простих рутинних завдань, що вимагають короткого та зрозумілого обміну простими фразами.

Наступний, операційний рівень пов'язаний із здійсненням контролю за виконуваними судновими операціями, аналізом поточної ситуації та прийняттям рішень. Фахівці цього рівня повинні вміти використовувати англійську мову в усній та письмовій формі для здійснення ефективної комунікації з іншими суднами, береговими станціями та представниками лоцманської служби [8, с. 196; 8, с. 336]. У фокус уваги на цьому етапі потрапляють комунікативно-діяльнісні потреби, які пов'язані, насамперед, із професійною діяльністю індивіда. Тому на перше місце виходить міжособистісна спонтанна комунікація, вміння вести діалог з метою обговорення можливих шляхів проведення вантажних операцій або складання план-переходу тощо та вибору найоптимальнішого та найбезпечнішого із запропонованих варіантів. Курсанти, що перейшли на зазначений рівень навчання, повинні вже володіти ключовими лексичними та граматичними одиницями, вміти описувати стандартні процедури тощо. А отже *метою та завданнями* цього етапу є розвиток вміння аналізувати, доводити свою точку зору, пояснювати переваги та недоліки можливих шляхів вирішення обговорюваного питання та симулювати професійну комунікацію під час різних судових операцій. У курсантів має бути сформоване вміння спілкуватися з іншими особами швидко та спонтанно, вміння компетентно реагувати у випадках надзвичайних ситуацій, а також розуміти морські публікації для судоводіїв, механіків та електромеханіків.

І, нарешті, підготовка курсантів згідно рівня управління здійснюється під час навчання на курсі магістратури. Цей рівень навчання вимагає перегляду та змін у змісті, формах, методах та підходах, оскільки змінюється сама сутність завдань вищої школи, а сучасне суспільство потребує професіоналів, які здатні до самостійного мислення, самореалізації, які здатні об'єктивно оцінити свої здібності й можливості, прагнучи до самовдосконалення [1, с. 60]. На цьому рівні, який відповідає

мотиваційному рівню за Ю. Карауловим, розвиваються та вдосконалюються уміння кодувати і декодувати повідомлення за вербальними і невербальними каналами комунікації, володіння технікою спілкування, ситуативну адаптивність в професійно-значущих ситуаціях, уміння справляти враження, досвід вживання засобів впливу на аудиторію тощо відповідно до функцій робочого місця/посади [5, с. 74]. Комунікативні уміння цього рівня відповідальності повинні бути достатніми для ведення ділових перемов із судовими агентами, представниками портової адміністрації, судовласниками тощо. Крім того, у фокусі уваги під час навчання англійської мови на цьому етапі навчання є розвиток писемного мовлення, оскільки обов'язки старшого офіцерського складу безпосередньо пов'язані із веденням відповідної судової документації.

Таким чином, відповідно до висунутої концепції формування професійно-орієнтованої комунікативної компетентності майбутніх фахівців морської галузі в умовах неперервної освіти випускник морського ВНЗ має сформувати лексичну, граматичну та семантичну компетентності (на першому рівні навчання), розвинути здібності до критичного мислення та навички міжособистісної інтеракції з метою вирішення проблемних ситуацій (на другому етапі навчання) та розвинути вербально-логічне мислення та навички самонавчання та самовдосконалення (на третьому етапі навчання). А тому, специфіка формування професійно-орієнтованої КК майбутніх фахівців морського флоту полягає в її поетапності, зумовленій необхідністю рухатися від нижчого щабля (вербально-семантичного рівня) до вищого (акмеологічного). Проте, базисні ключові положення комунікативно-компетентнісної методики мають дотримуватися під час проведення кожного практичного заняття з іноземної мови незалежно від етапу навчання та/або рівня володіння мовою, що сприятиме розвитку комунікативних умінь курсантів, необхідних для вирішення професійних задач.

Література:

1. Батечко Н. Акмеологічна модель підготовки викладача вищої школи в умовах магістратури. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика (Серія: Педагогічні науки)*. 2018. Вип. № 1-2. С. 60–68.
2. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. М. : Высш. шк., 1991. 207 с.
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання проф. С. Ю. Ніколаєва. К. : Ленвіт, 2003. 273 с.
4. Зимняя И. А. Педагогическая психология. Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. 480 с.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. М. : Наука, 1987. 262 с.
6. Ковальчук Г. О. Технології навчання економічних дисциплін в системі неперервної освіти (теоретико-методичний аспект) [монографія]. Київ : КНЕУ, 2013. 510 с.
7. Корнева З. М. Формування міжкультурної професійно орієнтованої англійської комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей закладів вищої освіти [монографія]. Київ : Кафедра, 2018. 339 с.
8. Международная конвенция о подготовке и дипломировании моряков и несении вахты 1978 года с поправками (консолидированный текст) / пер.: В Стрелков, Т. Кузнецова, С. Лапченков. Санкт-Петербург: ЗАО «ЦНИИМФ», 2010. 805 с.
9. Павленко О. О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Дніпропетровськ, 2010. 560 с.
10. Програма з англійської мови для професійного спілкування. Колектив авторів: Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко, І. І. Зуєнок, В. О. Іванішева, Л. Й. Клименко, Т. І. Козимирська, С. І. Костицька, Т. І. Скрипник, Н. Ю. Тодорова, А. О. Ходцева. К.: Ленвіт, 2005. 119 с.
11. Bolitho R., West R. The Internalization of Ukrainian Universities: the English language dimension: English for Universities Project. Київ : «Видавництво «Сталь», 2017. 134 с.
12. IMO Model Course 3.17. Maritime English. London: International Maritime Organization (IMO), 2009. 138 p.